

Oxucu sözünün ifadəsi

MƏN OXUCUYAM

Özümü Azərbaycan Ədəbiyyatı adlı ümmanın bir zərrəciyi saymağa ixtiyarım varmı?

Ədəbiyyat dünyasında işim təkə təbim gələndən-gələne bir-iki şeir, ya da ki, hekayə-filan yazmaqla bitmir. Mənim bir vəzifəm - rütbəm də var: Oxucu rütbəsi! Bu çin, bu vəzifə mənə 1964-cü ildə verilib. O vaxtdan oxucuyam, Azərbaycan ədəbiyyatı oxucusu. Bu vəzifəni mənə Tanrı verib, mən də bu hüququmdan istifadə edərək, ədəbiyyatımızın həyatımızda bugünkü yeri və rolu barədə öz oxucu fikrimi demək istərdim.

Ədəbiyyat ictimai həyatın bir üzüdür, təkbaşına yaşayıb yol gedə bilməz. Amma, əfsuslar, bu gün ədəbiyyatımızın xalqdan ayrı yaşanması formasını görürük. Bu gün Azərbaycanda ədəbiyyat nöqtəyi-nəzərindən, xalq şərti olaraq, iki hissəyə bölünüb: 1-ci dəstə yazanlar; 2-ci dəstə- yazmayanlar. Mən bilərəkdən, ikinci hissəyə "oxucular" adı vermədim. Dərin diqqət etsək və həqiqəti görmək istəsək, görürük ki, elə oxucular da 1-ci dəstədə "yazanlar" qrupundadır. Yəni, elə özü yazır, özü oxuyur o dəstə. Mən virtual vasitələrdə bir anlıq gözə dəyən, "filankəs lazımlıdır, yaxşıdır.., ona layk qoyaq!" - kimi düşüncələri demirəm. Yazıçı (şair) və oxucu adlarını ən azından o mətnə göz gəzdirən, səthi də olsa oxuyan insanlara aidləşdirirəm. Nə qədər iştirakçısı var "yazanlar dəstəsinin" - 10 min, 12 min, 15 min? İndi, bu iki "dəstə"nin çəkisinə baxaq, 10-15 min və bir neçə milyon! Dəyərli fərqi. Belə fərqin olmasının ilk və əsas səbəbini ədəbiyyatı təmsil edənlərin bir çoxunun (ən çoxusu da, bu zümərənin "sükamı" arxasında oturanların) davranışında - oxucuya, ətrafa münasibətində görürəm. Elə təəsürat yarandır ki, həmin bu 10-12 min öz aralarında yeni bir dünya yaradıb, özləri üçün yazırlar, dəstəklənirlər, bir-birlərini tərifləyirlər, ayda-ildə də bir dəfə hansısa tənqidiyönlü fikir buraxırlar.

Amma bərkinə varsaq, həmin o tənqid adlandırdıqları məqalələr də təriflərdən ibarət olur. İmkənəm (əlimə düşmür) və vaxtım imkan verdiyi vaxtlar yazılan məqalələri oxuyuram və bu yazılarda niyə TƏNQİD sözünün dırnaq işarəsinin əhatəsinə alınmadığını başa düşmürəm. Tənqiddə zəif tərəflər göstərilməlidir. Amma, bunu etmirlər. Bu gün Azərbaycanın ədəbi mühiti elə bir müstəviyə çıxıb ki, orada tənqiddə yer yoxdur. Tənqidi məqalələr şablon sistemli tərif ifadələrdən, təhlil olunan əsərdən hansısa sətirlərdən, bəzənsə bütün bir səhifə misalından ibarət olur. Bu müstəvidə özlərinə "yer edənlər" üçün "yazanlar" dəstəsi üçün TƏNQİD və TƏHQİR eyniləşib. Qabağa qoyulmuş əsərdə hansısa zəif tərəfi görəndə, hansısa qüsurları tənqid etmək istəyən insan, oxuduğu bu əsərdə gördüyü bu qüsurları göstərməkdən çəkinəcək. Çünki, qələmə sahibini üçün tənqid və təhqirin sərhədi silinib. Əksəriyyət tənqidi təhqirtək qəbul edir. Hamı, kim nə yazırsa, ümid edir xoş sözlərə və ahəngə uyğun olaraq, hamı bircə şey gözləyir: T Ə R İ F !

Tənqid edən bilir ki, bu gün hansı bir şairin, yazıçının yazdığını təhlil edərək qüsurları tapsa və həmin qüsurları cəmiyyətin müzakirəsinə çıxarsa həmin gün özünə bir düşmən qazanır. Ona görə də bu gün "Dəymə mənə, dəyməyim sənə!" - prinsipi oturub şah damarda. "Ya bizimləsən, ya, viran olmalısən!" çağırışına qoşulmayanları tənqid etmək olar. Sifarişlə kimisə yıxmaq çoxlarına mənəvi qida verir. Amma bu gedişdən ədəbiyyat heç nə qazanmır. Xalqdan daha da uzaqlaşır, bir növ siyasi "gizlənmə"yə çevrilir.

Kimsə deyə bilər ki, ədəbi proseslər, tənqid-təhlil, yazıların məzmun çəkisi və forma bütövlüyü Azərbaycanın bu günkü social və siyasi həyatının kiçik proyeksiyasıdır. Bəli, bu fikirlə razıla-

maq olar. Amma bu fikrin doğruluğunu qəbul edən zaman parallel olaraq, min illər cavabsız qalan bir sualı da düşünmək lazımdır: Birinci nə olub, toyuq, ya yumurta? Bu gün cəmiyyətimizin və ədəbiyyatımızın inkişafının sifarişli "istehsal" sahəsinə çevrilməsində, tənqidin, düz sözün üzə deyilməyində yaranan çətinliklərdə ədəbi mühütün aparıcılarının günahı azdırmı?

Milli ədəbiyyatın ən böyük bir missiyası var: həmişə mənsub olduğu xalqı ifadə etmək. Bu baxımdan da, ədəbiyyatımız tarixin çağırışlarına cavab verməlidir. Bütün tariximizi nəzərdən keçirsək, görürük ki, ədəbiyyatımız vasitəsi ilə xalqımızın istək və arzuları söylənib, istər şifahi, istər yazılı ədəbiyyat elin-obanın sevincini, qəmini səsləndirib, xalqın sabahına yol göstərmişdir. Xalq deyilənləri yadda saxlayıb, yazılanları oxuyub və gətirib bu günümüzdə çıxarıb. Bəs bu gün niyə oxunmur, söylənir? Oxunub söylənən səsə hərisi gün unudulur. Çünki, ədəbiyyat xalqla birgə addımlamır.

Cəmiyyətin canına hopmuş siyasi və sosial xəstəliklərin sağalmasında ədəbiyyat iştirak etmir. Ədəbi mühitimizin asılı olduğu məşhurlar xalqa müsbət mənada heç bir nümunə göstərmirlər. İstər, öz ünvanına tənqiddən təhqirtək qəbulu, istərsə də, cəmiyyətin əyər-əskikliyinə dair münasibətin ikiüzlülük xarakteri xalqın gözündən yayınmır. Oxucu kütləsi olacaq xalq bunları görür, ədəbiyyatımızın üz qabığının bəzi hərəkətləri xalqı ruhdan salır. Və xalq uzaqlaşır belə ədəbiyyatdan.

Görkəmli alim və tənqidçi F. Köçərli hesab etdiyitək, əsil millət şairləri və ədibləri o insanlardır ki, "öz millətinin dili ilə danışa, ürəyi ilə, hissi və ağı ilə dərk edə". Yəqin ki, söhbət burada təkə Azərbaycan dilini bilməkdən getmir. Xalqın gördüyünü görməkdən, hiss etdiyini hiss etmək bacarığından, arzusunun gediir.

Hər yazıçının, şairin yazdıqlarında bədii-estetik çəkiddən əlavə siyasi-ictimai çəki də olur. Xalq görür bu əmsalın varlığını-yoxluğunu. Əlbəttə, istər ədəbi gücdə, istər siyasi-ictimai çəkiddə hamı eyni olubilməz. Var qabaqda gedənlər və var "qabaqda yer tutanlar". Əfsuslar, "qabaqda yer tutanlar"ın imkanları onlara daha çox meydan yaradır. Bu meydana isə yalanlar və qabağa can ataraq baş qaldıranların başını yerə sıxmaq cəhdləri hökm sürür. Əlbəttə, çoxlu istedadı ilə, doğruluğu və xalqa bağlılığı ilə seçilən, "qaraya-qara, ağa-ağ" deməyə gücləri çatan həqiqi şair-yazıçı adını daşımağa layiqlər də var. Amma onların səsi o "qabaqda yer tutanlar"ın yaratdıqları səddi keçə bilmir.

Cəmiyyətin inkişafı ilə ədəbiyyatın inkişafı bir-biri ilə bağlıdır, biri digərsiz mövcud da deyil. Bununla belə, ədəbiyyatın cəmiyyətdə rolu əvəz olunmazdır.

Çəkilmiş bədi ifilmin dəyəri kassada pul yığımları ilə ölçülür. Ədəbiyyatın dəyəri, keyfiyyəti isə oxucu sayı ilə ölçülməlidir. Bu gün Azərbaycan ədəbiyyatında oxucu məyusedici dərəcədə azdır. Bu problem təkə yazarların deyil, ümumi cəmiyyətin problemdir. Ədəbiyyat - mənəvi irəliləyiş, mədəni inkişaf deməkdir. Bu prosesdə, ədəbiyyatın inkişafında dəxli olan tərəflərdən ortaya yalanlar, yaltaqlıq yox, ədəbiyyatımıza hörmət, Vətənə sevgi qoyulmalıdır. Vətən sevgisi tənqidi də görməlidir, xoş addımı da. Ədəbiyyatla məşğul olanlar cəmiyyətin canına yalan sırımamalıdırlar, onlar öz düzlüyü, gələcək naminə fədakarlığı ilə nümunə olmalıdırlar. Oxucunun dərdini anlamaq, qəminə şərik olmaq, yalan fikirlərdən uzaq durmaq oxucunu - Xalq ədəbiyyatına qaytarmağın əsas yollarından biridir.

Xaliq MƏMMƏDOV